

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ І МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

TACTICS AND METHODS OF SEARCH

Лис О.Ю.,
студентка*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблемних питань щодо використання тактичних прийомів і методів проведення обшуку. Також розглянуто прийоми проведення обшуків з урахуванням сучасної наукової думки та потреб правоохоронної практики.

Ключові слова: тактика, тактичні прийоми, тактика обшуку, обшук.

Статья посвящена исследованию актуальных проблемных вопросов по поводу использования тактических приемов и методов проведения обыска. Также рассмотрены приемы проведения обыска с учетом современных потребностей правоохранительной практики.

Ключевые слова: тактика, тактические приемы, тактика обыска, обыск.

This article is devoted to consideration of actual problems of tactical supply of carrying out of search. Also the author has considered the tactical supplies of the search provide to the modern requirements of law-enforcement practice.

One of the major specific and complex activities of law enforcement agencies is a complete and rapid detection and investigation of crimes and exposure of the responsible for criminal activity.

Offenders can not do the crime without reliable organizational and technical resources. It makes law-breakers less vulnerable to law enforcement, more mobile in obtaining the necessary information for criminal activity that should be considered during the preparation and conducting of the searches. That is why for now the tactics of searches are very important.

Despite the existence of deep and meaningful research that has practical orientation, law enforcement agencies in Ukraine are required now to update and improve the organizational and tactical actions of searches. Thus, the purpose of this article is to highlight the tactics of the search, which have to be based on modern scientific thought.

Tactics and techniques are the effective way in finding the required objects. When investigators use them during search specifically, it allows making search, regardless of the investigation of the situation.

In addition, we note that discussed organizational and tactical activities should not be isolated from each other. The professionalism of the investigation is to know how to use all methods and tools.

Key words: tactics, tactical supply, tactic of search, search.

Одним з основних завдань у діяльності правоохоронних органів є повне й швидке розкриття і розслідування злочинів та викриття винних у злочинній діяльності. Останнім часом злочинність пристосовується до нових соціально-економічних умов. Зростання злочинності (особливо організованої), зрощування її з державним апаратом, підвищення технічної оснащеності злочинців, ускладнення зв'язку між ними, використання сучасного радіозв'язку, застосування новітньої вогнепальної зброї та інші негативні обставини, безумовно, ускладнюють і без того непросту діяльність правоохоронних органів зі своєчасного та якісного розкриття і розслідування злочинів.

Злочинці не можуть обійтися без надійної організаційно-технічної бази, що робить їх менш вразливими для правоохоронних органів, більш мобільними в одержанні необхідної для злочинної діяльності інформації, що слід враховувати під час підготовки та проведення обшуків [1, с. 70]. Зважаючи на це, особливої актуальності набуває дослідження актуальних питань застосування тактичних прийомів проведення обшуків з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

На думку М. С. Гурєва, значення обшуку як слідчої дії у правоохоронній практиці нерідко недооцінюється. Примусовий характер обшуку, певні процесуальні складнощі, особливості його підготовки і проведення створюють значне психологічне навантаження на його учасників. Це призводить до того, що слідчі намагаються уникати цієї слідчої дії, або доручають її проведення співробітникам оперативних підрозділів [2, с. 227]. Зважаючи на це, виникає необхідність удосконалення тактичного забезпечення обшуків, а саме, тактичних прийомів і методів його проведення.

Вагомий внесок у розробку наукових основ щодо формування та застосування тактичних прийомів та методів проведення обшуку зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, Р. С. Белкін, П. Д. Біленчук,

С. Ф. Денисюк, В. О. Коновалова, Є. Д. Лук'янчиков, В. С. Мацішин, О. Р. Ратінов, М. В. Салтевський, В. М. Тертишник, В. Ю. Шепітько, О. Ю. Ямпольський та багато інших.

Водночас, незважаючи на наявність глибоких та змістовних наукових досліджень, які мають практичну спрямованість, правоохоронні органи України на сьогодні потребують оновлення та удосконалення тактичних прийомів проведення обшуків.

Метою статті є висвітлення тактичних прийомів обшуку з урахуванням сучасної наукової думки та потреб правоохоронної практики.

Варто зазначити, що обшук є одним зі способів отримання доказової інформації у кримінальному процесі. Порядок проведення обшуку регламентований ст. 234-236 КПК України [3]. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду (ст. 30 Конституції України і ст. 13 КПК України) [4].

У ст. 234 КПК України зазначено, що обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [3].

На сьогодні дослідження ситуаційної зумовленості тактики обшуку вирізняється наявністю різноманітних підходів до визначення ситуацій цієї слідчої дії. Наприклад, одні вчені підкреслюють наявність конфліктного характеру слідчої дії [5, с. 84], дехто вважає, що проведення обшуку може характеризуватися як конфліктним, так і безконфліктним її перебігом [6, с. 350]. Водночас вважаємо, що варто погодитися з думкою В. О. Коновалової, що такий поділ має вкрай широкий діапазон спрямованості, а тому обрання відповідної тактики розглядуваної слід-

чої дії й оптимальне використання тактичних прийомів припускають необхідність більш диференційованого підходу до ситуативності обшуку [7, с. 50]. З урахуванням цих позицій С. Ф. Денисюк виділяє типові блоки ситуацій слідчої дії. Це ситуації: а) зумовлені обсягом інформації; б) які стимулюють спілкування з обшукуваним; в) пов'язані з протидією здійсненню слідчої дії; г) що пояснюються рівнем поінформованості про предмет пошуку; д) зумовлені припущенням про спосіб зберігання останнього; е) що виникають на різних етапах проведення пошуку. Щодо кожного блоку вчений також пропонує певний поділ ситуацій обшуку [8, с. 121-122]. Наведені міркування криміналістів, безперечно, становлять собою певний науковий інтерес щодо досліджуваної проблематики. Проте з виникненням нових соціально-економічних умов, ми вважаємо доцільним запропонувати більш диференційований підхід до поділу слідчих ситуацій. При вирішенні вказаного завдання варто враховувати чинники, що зумовлюють виникнення ситуацій.

До об'єктивних чинників слід віднести: а) кількість об'єктів та одночасність проведення даної слідчої дії; б) час, що сплинув з моменту одержання слідчим інформації про місцезнаходження предмета пошуку до безпосереднього проведення обшуку; в) рівень поінформованості слідчого про обшукувану особу, про предмет пошуку, вірогідні місця його приховування і спосіб маскуванню.

До суб'єктивних чинників належать: а) рівень професійної підготовки слідчого, його вміння використовувати рефлексивне мислення й управління; б) позиція й поведінка обшукуваної особи [9, с. 224].

Наявність декількох об'єктів і необхідність їх обшуку ставлять перед слідчим відповідні завдання, що видозмінюються залежно від того, проводиться обшук одного об'єкта чи одночасно декількох або декількох, але в різний час.

При проведенні обшуку одного об'єкта дії слідчого є менш складними, порівняно з обшуками декількох, оскільки як підготовка, так і проведення останніх вимагає від слідчого не тільки загального плану дій і засобів зв'язку між слідчо-оперативними групами, а й наявності відомостей про окремі предмети й кожну обшукувану особу. Нерідко зволікання з обшуком призводить до негативних наслідків. Відомі випадки, коли обшукуваний попереджує інших осіб про можливість проведення у них обшуку або ж вживає заходи з приховування чи знищення предметів пошуку в інших необшукуваних місцях.

З урахуванням завдань, що послідовно вирішуються в ході обшуку, виділяють чотири його етапи: 1) попередній етап; 2) оглядовий етап; 3) детальний етап; 4) етап фіксації результатів обшуку.

Попередній етап включає в себе прибуття до місця обшуку, проникнення на обшукуваний об'єкт. До місця обшуку слідчо-оперативна група повинна прийти не поміченою обшукуваною особою.

Оглядовий етап. В результаті ознайомлення з обстановкою слідчий отримує нові дані про розташування та особливості приміщення, визначає найбільш вірогідні місця знаходження розшукуваного, звертає увагу на місця, які потребують особливого обстеження, виконання робіт великого об'єму, застосування спеціальних пошукових засобів та прийомів.

Детальний етап. Це найбільш складний та відповідальний період обшуку, оскільки в ході цього етапу здійснюється обстеження місця обшуку та пошук розшукуваних предметів. На цьому етапі реалізується найбільше тактичних прийомів обшуку.

Етап фіксації результатів обшуку полягає у складанні протоколу цієї слідчої дії у відповідності з вимогами чинного КПК України. Також як додаткові способи фіксації можуть бути застосовані фото-, кіно-, відео-зйомки, складання планів, схем та креслень.

Зупинимося на тактичних прийомах обшуку, які найчастіше використовуються в криміналістичній практиці.

Одиночний та роздільний пошуки. Прийоми обираються залежно від кількості осіб, які проводять обшук (один слідчий, або разом з іншим слідчим чи оперативними співробітниками).

Сумісний та роздільний пошуки. При сумісному пошуку слідчий приймає на себе, наприклад, тактичну сторону обшуку, а помічник (спеціаліст-криміналіст) – технічну. Роздільний пошук означає самостійність дій кожної особи що обшукує, що потребує від них достатньої підготовки.

Паралельне та зустрічне обстеження. Паралельне обстеження проводиться при обшуку в просторому приміщенні або на ділянці місцевості. Якщо приміщення захищене предметами обстановки, більш зручний зустрічний обшук: перша особа, яка обшукує, рухається вздовж однієї зі стін приміщення (наприклад, від дверей), друга – вздовж іншої (від вікна). Зустрівшись, вони оглядають центр приміщення.

Обстеження без порушення та з порушенням цілісності об'єктів, що перевіряються. В останньому випадку можуть зламуватися сховища, підпоруватися обшиття меблів або шви на одязі, розкриватися вмонтовані в стіни тайники тощо.

С. Ф. Денисюк та В. Ю. Шепітько виділяють такі прийоми обшуку [10, с. 179]:

1) за функціональною спрямованістю: тактичні прийоми, які мають на меті виконати пошукову функцію (аналіз окремих ділянок приміщення; зіставлення предмета пошуку з різними об'єктами місця обшуку; орієнтація на професійні навички обшукуваного тощо); тактичні прийоми, які сприяють комунікації з обшукуваним (постановка обшукуваному контрольних питань; використання навіювання у формі наказу);

2) за об'єктом спрямованості: тактичні прийоми, які здійснюють вплив на обшукуваного (словесна розвідка; роз'яснення мети обшуку та ін.); тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріальної обстановки (аналіз виявлених слідів та їхніх ознак; аналіз ознак предмета пошуку; використання можливостей типових аналогів та ін.);

3) за особливостями реалізації: тактичні прийоми реалізуються одноосібно слідчим; тактичні прийоми реалізуються з розподілом ролей слідчо-оперативною групою;

4) за широтою використання: тактичні прийоми, які використовуються тільки при провадженні обшуку (словесна розвідка; орієнтація на професійні навички обшукуваного); тактичні прийоми, що використовуються при провадженні різних слідчих дій (постановка тих чи інших питань; бесіда на абстрактну тему; роз'яснення необхідності надання допомоги органам розслідування та ін.);

5) за характером інформації: тактичні прийоми, засновані на словесній інформації (бесіда на абстрактну тему; постановка нейтральних питань тощо); тактичні прийоми, засновані на матеріалізованій інформації (показ обшукуваному аналога предмета пошуку); тактичні прийоми, засновані на логіко-розумовій інформації (аналіз ознак предмета пошуку; моделювання події, що сталася, та ін.);

6) за характером слідчої ситуації: тактичні прийоми, які диференціюються залежно від виду ситуації обшуку.

Під час обшуку детально і послідовно обстежуються всі об'єкти, що перебувають на місці обшуку. Тут вирішальну роль грає оптимальний вибір методів, які в конкретному випадку можуть призвести до досягнення мети обшуку.

Спостереження як метод вивчення місця обшуку повинно бути направлено не тільки на окремі предмети, але і на поведінку тварин та птахів, які можуть вказувати на присутність людини, яка переховується, або місцезнаходження схованих речей. Ще більш важливим є спостереження за поведінкою учасників обшуку. Це необхідно:

– по перше, для забезпечення визначеного порядку під час обшуку, безпеки осіб, які проводять обшук, зберігання знайдених під час обшуку предметів та успішного виконання учасниками обшуку своїх обов'язків;

– по друге, для контролю за діями осіб, які ведуть пошук, за повнотою та якістю обшуку;

– по третє, для того щоб під час «словесної розвідки» (надсилання слідчим словесного подразника (вислів, запитання) до обшукуваного з метою прояву у останнього мимовільних реакцій) мати можливість помітити в поведінці обшукуваної особи, його співучасників або родичів ознаки, які вказують на місце переховування розшукуваних предметів.

Щоб спостереження за особою, що обшукується, й іншими особами, що перебувають на місці обшуку, було більше ефективним, його доцільно доручати спеціально визначеному оперативному працівникові [11, с. 117].

Послідовний та вибіркового методи обстеження. При послідовному методі слідчий під час обшуку рухається тільки в обраному напрямі та оглядає об'єкти, які зустрічаються, по черзі, переходячи від одного до іншого. При вибіркового методі в першу чергу досліджуються місця найбільш вірогідного зберігання розшукуваних об'єктів.

Метод мікрообшуку з використанням оптичних приладів (наприклад, різноманітних луп) розрахований на виявлення найдрібніших слідів, ознак та об'єктів, які становлять інтерес для слідства.

Метод порівняння однорідних предметів. В результаті порівняння нерідко виявляється невідповідність розмірів предметів або частин приміщень, що є негативною ознакою та може вказувати на наявність тайника [12, с. 389].

Отже, усі перелічені тактичні прийоми і методи виступають ефективним засобом у відшуванні об'єктів пошуку. Застосування їх слідчим під час проведення обшуків дозволяє цілеспрямовано проводити пошуки, незалежно від слідчої ситуації, що склалася.

Підсумовуючи, зазначимо, що розглянуті тактичні заходи не мають бути ізольованими один від одного. Дуже важливо, щоб слідчий зумів правильно спланувати свої дії під час підготовки до проведення слідчої дії. Майстерність і професіоналізм слідчого полягає у тому, щоб він уміло використовував всі прийоми та методи при проведенні обшуку, варіював ними, відмовляючись від одних і переходячи до інших за потреби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : Монографія / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ, 2006. – 308 с.
2. Гурев М. С. Убивства на «разборках» (методика расследования) / М. С. Гурев. – СПб : Питер, 2001. – 288 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Глазырин Ф. В. Обыск и выемка. Психологические особенности / А. К. Гаврилов, Ф. В. Глазырин, С. П. Ефимичев и др. // Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности) : учебное пособие. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1984. – 156 с.
6. Еникеев М. И. Психология обыска и выемки. Практикум по юридической психологии : учебное пособие / М. И. Еникеев, Э. А. Черных. – М. : ВЮЗИ, 1986. – 80 с.
7. Коновалова В. Е. Криміналістическа тактика : теорії і тенденції : учебное пособие / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Х. : Гриф, 1997. – 256 с.
8. Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку : Дис. ... канд. юрид. наук за спец. : 12.00.09 / С. Ф. Денисюк. – Х., 1999. – 204 с.
9. Шепитько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія / В. Ю. Шепитько. – Х. : Харківюрід, 2007. – 432 с.
10. Денисюк С. Ф. Співвідношення тактики та організації проведення слідчої дії / С. Ф. Денисюк // Право і безпека : Науковий журнал. – 2010. – № 4. – С. 176–179.
11. Біленчук П. Д. Криміналістика : Підручник / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, П. Ю. Тимошенко, М. В. Салтевський. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 1997. – 232 с.
12. Криміналістика. Учебник для вузов / Под ред. Р. С. Белкина. – М. : НОРМА, 2000. – 990 с.